

Umelec v dobe, doba v umelcovi

The Artist in the Times, Times in the Artist

PODMAKOVÁ, Dagmar (ed.). *Ján Zavarský*. Brno : Větrné mlýny : Janáčkova akademie múzických umění v Brně, 2022. 222 s. ISBN 978-80-7443-437-2

JAROSLAV DAUBRAVA

Fakulta dramatických umění Akademie umění v Banské Bystrici

Na sklonku roku 2022 vydalo brnianske vydavateľstvo Větrné mlýny v spolupráci s Janáčkovou akadémiou múzických umění monografiu s jednoduchým názvom *Ján Zavarský*. Pod editorským vedením teatrologičky Dagmar Podmakovej sa kreoval komplexný pohľad na osobnosť významného scénografa a pedagóga scénografie Jána Zavarského – hĺbkový ponor do vnútorného sveta charizmatického umelca, Bratislavčana s výrazným intelektom, ktorý žil divadlom a bol ním nasiaknutý. Mapovaním rastu Zavarského umeleckej osobnosti v jednotlivých stadiách, od stredoškolských čias po súčasnosť, vznikol inšpiratívny príbeh o umelecky zmyšľajúcom a umením sa vyjadrujúcom človeku na pozadí premien doby, umeleckého myslenia a spoločnosti, v ktorej tvoril.

Podľa slov Vladimíra Štefka v úvode monografie bol Zavarský optikom sveta, ktorý žijeme, a renesančne zmyšľajúcim človekom, ktorý zbieral tvorivé impulzy na zahraničných stážach v USA a najmä v Poľsku alebo u Tadeusza Kantora v Cricot 2.

Rozhovory Jána Zavarského s hercom, scenáristom, režisérom Břetislavom Rychlíkom a kultúrnym novinárom Alexandrom Baloghom, ktoré sú obsahom ďalšej state, odkrývajú detaily z osobného a profesionálneho života scénografa. Čitateľ sa dozvedá napríklad to, že v mladosti sa chodil učiť kresbu

prekresľovaním obrazov do Slovenskej národnej galérie, ale tiež to, že bol neúnavným „hladačom“ režijnno-scénografického kľúča. Rozprávanie ďalej zachytáva zrod umelca, na ktorého počiatku bola kniha. Jeho vlastná, dnes už ikonická, s názvom *Kapitolky zo scénografie*. Množstvo štúdií a príspevkov v divadelných periodikách charakterizuje osobnosť Jána Zavarského ako teoretizujúceho praktika, ale tiež pedagóga, u ktorého platila rovnica: čítať rovná sa vedieť.

Najširšiu plochu v monografii zaberá kapitola s názvom *J. Z. = Talent, intelekt, kontext. Zdanlivá pomínavosť (scénografie)*, ktorú napísala zostavovateľka monografie Dagmar Podmaková. V nej mapuje jednotlivé obdobia scénografickej tvorby Jána Zavarského z pohľadu spoluprác s vybranými režisérskymi osobnosťami, ako boli napríklad Blaho Uhlár, Juraj Nvota, Peter Scherhauser, Roman Polák, Jozef Pražmári, Viktor Kollár, ale tiež z pohľadu realizovania inscenácií v nepravidelných, nedivadelných alebo štúdiových priestoroch. Autorka v tejto kapitole bližšie konkretizuje aj prostredie vzniku projektu *Biely priestor v bielom priestore* (1974), na ktorom Zavarský spolupracoval so Stanom Filkom a Miloslavom Lakym. Výrazným obohatením monografie, prispievajúcim k celistvosti opisu projektu, je uvedenie *Manifestu (bieleho nehmotného priestoru v čistom bielom nekonečnom priestore)* v slovenskom jazyku. Konkretizovaním

jednotlivých inscenácií najmä z pohľadu ich vizuálneho prevedenia odkrýva Podmaková prístupy a postupy scénografa, ktoré vychádzali z konceptuálnej roviny myšlienky diela. Tieto princípy sa prejavili napríklad jednoduchými architektonickými líniami, úspornosťou výrazových prostriedkov, využívaním metaforickej a symbolickej roviny diela, opúšťaním javiskového priestoru, rozširovaním jeho hracej časti, využívaním architektúry samotného divadla alebo vytváraním arénového priestoru.

State historičky umenia Jitky Clampi Matulovej a dramaturga a scenáristu Petra Oszlého sa zameriavajú na scénografickú tvorbu Jána Zavarského v Divadle Husa na provázku v Brne. Z obsahu vyplýva, že to bolo kľúčové obdobie Zavarského tvorby, ale aj kľúčové obdobie pre samotné divadlo, ktoré Zavarský spoluvytváral a formoval. Jitka Clampi Matulová zaostruje svoju pozornosť prevažne na režisérsko-scénografické prieniky v spolupráci Peter Scherhauser – Ján Zavarský, zatiaľ čo príspevok Petra Oszlého by sa dal nazvať staťou o pôdoryse. Konkrétne o mnohých variantoch pôdorysného usporiadania javiska a hľadiska, ktoré boli pre tvorbu tohto divadla a obdobia charakteristické a ktoré bolo ťažké od Jána Zavarského dostať. Z pohľadu scénografa je vzácnosťou a vyzdvihnutia hodným počínom v monografii práve celistvosť a jednotná forma zdokumentovania jednotlivých inscenácií prostredníctvom ich pôdorysu.

Vďaka objemu a členitosti Zavarského scénografickej tvorby v slovenských a zahraničných divadlách i jeho spolupráci s významnými režisérskymi osobnosťami má čitateľ v monografii možnosť sledovať aj rôznorodú typológiu scénografie, počnúc akčnou scénografiou a scénografiou v nepravidelnom priestore cez bábkarskú scénografiu, scénografiu v činoherných divadlách, štúdiových a nedivadelných priestoroch až po opernú scénografiu.

Opernú tvorbu Jána Zavarského v monografii predstavila divadelná a hudobná kritička Radmila Hrdinová dôsledným sledovaním vizuálnych princípov a prístupov k tejto forme divadla. Zavarský ako majster nekonečného dialógu sa podľa autorky state vyjadroval výraznou štylizáciou bez ornamentálnej popisnosti a dekoratívnosti, využívaním základných

tvarov a farieb, tvarovo štylizovanými stavbami, alebo vychádzaním z jediného, centrálného prvku, ktorý bol znakom aj témou inscenácie. Hrdinová ďalej upriamuje pozornosť na Zavarského prácu s farbou ako emocionalitou, ktorá sa viaže na konkrétnu dramatickú situáciu. Naviazanosť opernej scénografie sa podľa nej odvíja od „svobodovskej“ scénografie, napríklad nasvecovaním scény alebo vychýlením prvkov zo svojej osi.

Publikácia zároveň ponúka bohatú obrazovú dokumentáciu scénografických návrhov Jána Zavarského i fotografií z jednotlivých predstavení. Princípy projektu *Biely priestor v bielom priestore* sa pravdepodobne prejavili aj vo vizuálnej podobe prebalu monografie, ktorú si hustotou jej používania dotvára sám čitateľ. Zavarského grafické zručnosti sú v monografii prezentované výberom z plagátovej tvorby a dopĺňajú informáciu o jeho stredoškolských štúdiách na Škole umeleckého priemyslu v Bratislave v odbore úžitková grafika. Jeho spolužiak Lubomír Longauer ho popisuje ako človeka, ktorý v debatách udával tón, ako človeka s jasne vycibreným pohľadom na svet, človeka s intelektuálnou odvahou, ale aj človeka, ktorý poznal sebaironiu.

Obohacujúcim momentom monografie je úctyhodný a komplexný súpis scénografickej tvorby, ktorý sa začína v roku 1969 na Janáčkovej akadémii múzických umení v Brne inscenáciou Viléma Blodka *V studni* (réžia Peter Dörr) a končí takmer päťstou (celkový počet inscenácií je 498) scénografickou spoluprácou v Moravskom divadle v Olomouci na inscenácii *Pán Scrooge* od Charlesa Dickensa (2021), ktorú režíroval Marián Pecko. Zo súpisu je možné odčítať napríklad to, že Ján Zavarský vytvoril v Českej republike celkovo 146 scénografií a scénických projektov, alebo to, že v jeho tvorbe mal silné zastúpenie – najmä na Slovensku, ale aj v Česku pomerne zriedka inscenovaný – Richard Wagner (*Lohengrin*, 1977; *Tristan a Isolda*, 2000; *Bludný Holanďan*, 2006, 2008).

Nesporným dôkazom fundovanosti zostavovateľky a spoluautorky monografie je skutočnosť, že sa dozvedáme mnoho nielen o umelcovi v dobe, ale aj o dobe v umelcovi. A tiež to, že štruktúra obsahu monografie je

zostavená svojou komplexnosťou tak, akoby bola „šitá na mieru“. Stručne zhrnuté, každý divadelník by mal o tejto monografii vedieť, každý divadelný režisér a dramaturg by ju mal otvoriť, každý scénograf by ju mal vlastniť.

Jaroslav Daubrava
Fakulta dramatických umení
Akadémia umení v Banskej Bystrici
J. Kollára 22
974 01 Banská Bystrica
e-mail: jaroslav.daubrava@aku.sk